

ФОРМУВАННЯ ТА ГЕНЕЗИС ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ІДЕЙ ПРОВОДУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ В 1940-1950 РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

UKRAINIAN NATIONALISTS' CONDUCT GOVERNMENTAL IDEAS IN 1940-1950 YEARS OF XX CENTURY: FORMATION AND GENESIS

Ухач В.З.,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права

Юридичного факультету

Тернопільського національного економічного університету

У статті висвітлюється бачення керівництвом ОУН окремих питань стратегії розбудови державного механізму в Українській державі. Проаналізовано такі важливі аспекти державного життя, як політичний режим, форма правління в УССД. Доведено, що державотворчі ідеї, генеровані інтелектуальною елітою націоналістичного руху, пройшли суттєву еволюцію, що зумовлювалося як змінами європейської геополітики, так і внутрішніми умовами боротьби.

Ключові слова: національно-визвольний рух, Українська держава, ОУН, політичний режим, форма правління.

В статье освещается видение руководством ОУН отдельных вопросов стратегии развития государственного механизма в украинском государстве. Проанализированы такие важные аспекты государственной жизни, как политический режим, форма правления в УССД. Доказано, что государственные идеи, генерируемые интеллектуальной элитой националистического движения, прошли существенную эволюцию, что обусловлено как изменениями европейской геополитики, так и внутренними условиями борьбы.

Ключевые слова: национально-освободительное движение, украинское государство, ОУН, политический режим, форма правления.

The article highlights the vision of OUN's leadership some questions of strategy development state mechanism in the Ukrainian state. Important aspects of public life as a political regime, the form of government in USSD has been analysed. It is established that the idea of statehood generated by the intellectual elite of the nationalist movement were significant evolution, which leads to a change in European geopolitics and internal conditions of the struggle.

Key words: the national-liberating movement, Ukrainian state, OUN, political regime, the form of government.

Постановка проблеми. Незалежна Україна з перемінним успіхом докладає зусиль щодо справедливої оцінки минулого національно-визвольного руху. Суспільно-політичне значення цих заходів обумовлене необхідністю усунення конфронтаційних моментів у масовій свідомості як однієї з передумов формування консолідованої української політичної нації.

Важливим кроком на цьому шляху став і Указ Президента України від 14 жовтня 2006 р. № 879 «Про всебічне вивчення та об'єктивне висвітлення діяльності українського визвольного руху та сприяння процесу національного примирення», де зокрема, одним із завдань передбачено «здійснення ґрунтовних наукових досліджень, ... видання історичної та науково-популярної літератури з цих питань» в інтересах подальшої розробки законопроектів про український національно-визвольний рух 20-50-х років ХХ століття [13, с. 2].

Отже, об'єктивне, неупереджене вивчення проблем українського національно-визвольного руху, його законодавче закріплення, сприятиме правовому закріпленню важливого (хоча й не єдиного) історичного компоненту сучасного державного суверенітету України, дозволить чіткіше окреслити роль і місце українства в світовому історичному процесі. На думку проф. О. Реєнта, «тривалий період бездержавності спричинив атрофію здатності до самоорганізації, творення власних соціальних інститутів, політичних організацій, волі до самоствердження у формі національно-визвольного руху, відсутність лідерів загальнонаціонального масштабу» [1, с. 7]. Тому одним із ключових завдань сучасних науковців є очищення вітчизняної історії української державності від ідеологічних нашарувань, що спотворювали її суть протягом десятиліть.

В умовах сьогодення важливим і необхідним є вивчення історичного досвіду будівництва Української держави, зокрема відображеного у програмових положеннях та практичній діяльності Організації українських націоналістів, що ставила перед собою мету – побудову Української Самостійної Соборної Держави (далі – УССД), мала чітке її бачення та здійснювала реальні кроки до її досягнення.

Стан дослідження. Переконані, що системне дослідження державно-правових ідей в українському націоналістичному русі ще попереду, хоча окремі аспекти окресленої проблеми висвітлювалися в працях В. Трофимовича, В. Мороза, А. Рибачка, І. Патриляка, Д. Веденєєва, Г. Биструхіна, О. Лисенка, Г. Стародубець.

Мета статті. Пропонована стаття покликана висвітлити бачення праворадикальним (націоналістичним) рухом окремих питань стратегії розбудови державного механізму в Українській державі, зокрема виокремити ідеї, що стосувалися таких важливих аспектів державного життя, як *політичний режим, форма правління в УССД.*

Виклад основного матеріалу. На першому Конгресі українських націоналістів у 1929 році, виголошена С. Нижанківським доповідь про основи державного будівництва заклала в програму ОУН засадничі погляди на створення, закріплення та розвиток держави [2]. В питанні політичного ладу ОУН виділяла три етапи державного будівництва, від яких залежала і форма державного будівництва: перший етап (визвольна боротьба) – національна диктатура, другий етап (внутрішнього порядкування) – голова держави матиме завдання підготувати створення найвищих законодавчих органів на «засаді представництва всіх організованих суспільних верств з угляденням відмінностей окремих земель, що ввійдуть до складу Української Держави»; третій етап (етап упорядкованої держави) – на чолі держави стане покликаний парламентом голова держави, який призначатиме уряд, підзвітний йому та представницькому органу [3, с. 29]. Українські націоналісти признавали конечність національної диктатури лише у час першого етапу [4, с. 256].

У 1940 році ОУН (б) створює комісію державного планування на чолі з

В. Горбовим, яка займалася розробкою документів, які б докладно регламентували організацію всіх механізмів влади та самоврядування, визначали принципи й напрями соціально-економічної політики. У цей же час аналогічну роботу вела й мельниківська Комісія державного планування, яка готувала проекти «перебудови всього економічно-господарського, культурного та адміністративного

життя України у випадку утворення самостійної держави» [5, с. 256]. Результати роботи бандерівської Комісії відображені в Інструкції «Боротьба і діяльність ОУН під час війни» (1941 р.). Її історична цінність полягала у тому, що це перший детальний документ, який розкриває основні плани керівництва ОУН (б), спрямовані на утвердження національної державності [6, с. 90]. Серед основних постулатів документа вирізнялися наступні тези: по-перше, формування органів державної влади мало іти паралельно зі збройною боротьбою за звільнення України від більшовицької окупації; по-друге, ОУН мала проголосити відновлення Української держави та встановити владу на місцях; по-третє, уся повнота влади на місцях зосереджувалася в руках керівника місцевої одиниці; місцеве самоврядування виключалося; по-четверте, регламентувався розподіл повноважень між адміністративно-територіальними одиницями, при цьому розвиток держави мав проходити винятково в руслі програми ОУН [7, с. 300]. Як зазначає В. Трохимович, зміст документа підтверджував початкове прагнення організації утримувати монопольні позиції в державі і цілком залишався в колі довоєнних уявлень про тотальний націоналізм у всіх сферах життя. Тоталітарна радянська машина, наслідки трьохсотлітнього панування Московщини на українських землях, на думку бандерівців, не залишали вибору [7, с. 301-302].

У революційний та пореволюційний час державним режимом, на думку очільників ОУН, має бути диктатура. У проекті одного з чільних ідеологів ОУН Д. Мирона присутні не лише риси авторитарного політичного режиму, але також ознаки республіканської президентської форми правління з поділом влади на три гілки та місцевим самоврядуванням. Пропонувалася, по суті, «обмежено-республіканська» президентська форма правління у поєднанні з «націократичним» політичним режимом. Тобто державний механізм ОУН (б) на початок 1941 року мав усі ознаки авторитарного на рівні структури та функцій [7, с. 302]. Київський дослідник Іван Патриляк зазначає, що у 30-40-х роках ХХ століття диктатура і етнічна нетерпимість була явищем цілком буденним, тоді «білими воронами» на політичній карті світу виглядали не диктаторські й расистські режими, а демократичні режими [6, с. 91].

Воєнні реалії, зустріч із братами Великої України і як результат рішення III Надзвичайного Великого Збору ОУН (далі – III НВЗ ОУН), були тими факторами, що стимулювали український націоналізм «крайового зразка» набирати рис демократичності, яка ставала лейтмотивом повоєнного світу. Принциповим нововведенням у новій програмі бандерівців (III НВЗ ОУН) була теза, що «ідеалом нової суспільності є вільна людина», а майбутній політичний режим названо вже не «націократією», а спочатку «новим ладом», пізніше в «Уточненнях і доповненнях до програмових постанов...» (1950) – демократичним ладом [8, с. 99-112]. Цікаво, що перехід на позиції політичного плюралізму та гуманізму відбувся тоді, коли ОУН в Україні вела боротьбу за виживання в людиноненависницьких умовах; і навпаки: демократичне середовище Західної Європи не надто впливало на ультраправі погляди середовища Закордонних частин ОУН (далі – ЗЧ ОУН). У цьому контексті важко не погодитися з думкою Г. Дичковської: «Легко бути гуманістом, сидячи в комфорті і попиваючи каву. Залишатися гуманістом в умовах тотального двостороннього геноциду значно важче» [9, с. 981].

Після закінчення Другої світової війни інтелектуальний провід українського національно-визвольного руху закономірно більше концентрувався на організації боротьби з радянським режимом, ніж на розробці проблем розбудови державного механізму, що ускладнює дослідникам аналіз державотворчих ідей, проте не є суттєвою перешкодою до визначення засадничих принципів державного будівництва. Так, у «Роз'ясненні Проводу ОУН на Українських Землях» (1950 р.) стверджувалося, що «безкласове

суспільство» (основа майбутнього політичного режиму) – це суспільство «Без визискувачів і визискуваних, суспільство вільних не експлуатованих селян, робітників і трудової інтелігенції» [10, с. 10-12].

Проблему майбутнього політичного режиму активно обговорювали публіцисти організації на рідних землях та ЗЧ ОУН. Так, один з очільників ОУН О. Дяків писав, що демократію потрібно взяти за основу політичного режиму, але слід добре продумати її конкретну форму, бо вона може мати і негативні тенденції через різноманітні вади державної системи та низьку політичну культуру громадян. Автор доходить висновку, що ОУН завжди стояла за добро громадян, а це – одна з головних рис демократії [7, с. 308].

Що ж стосується форми правління в майбутній Українській державі, то на думку авторитетного дослідника В. Трохимовича, знайти в офіційних оунівських документах відповідь на це запитання достатньо складно. Тому лише в працях поодиноких публіцистів знаходимо розкриття певних аспектів піднятої наукової проблеми. Так, проаналізувавши статтю одного з чільних ідеологів ОУН Петра Полтави «За тип організованої демократії в майбутній незалежній українській державі» (1949 р.), можна дійти до наступних узагальнень:

– по-перше, пропонувалася концепція парламентської демократичної республіки. Петро Полтава вважав, що закони лише тоді виконують без відхилень, коли цей процес контролює законодавець, звідси виконавча влада повинна підпорядковуватися законодавчій;

– по-друге, депутатів парламенту слід обирати з представників політичних партій на загальних прямих рівних виборах (по пропорційній системі). П. Полтава обстоював думку, що до виборів слід було допускати лише ті партії, чії програми не містять антидержавних положень та які зібрали не менше двох мільйонів підписів громадян [12, арк. 274-285]. Після виборів партії-переможці зобов'язувалися утворити парламентську більшість, яка розробить «Декларацію єдиної національної політики» та зобов'язується її виконувати [7, с. 310]. На думку П. Полтави, це матиме такі наслідки: 1) існуватимуть чіткі напрямки розвитку держави, які позбавлять труднощів у законодавчій роботі; 2) глава держави одержить право розпускати парламент у разі, якщо більшість не сформується та не буде оприлюднено «Декларацію», і самостійно формувати виконавчу владу до повторних виборів; 3) реалізувати політику парламенту мав би уряд, сформований з представників партій, що перемогли, або однієї партії, що отримала більшість голосів, причому парламент не мав би права висловити вотум недовіри уряду [7, с. 311]. Водночас, залишилися відкритими питання одно- чи двопалатності парламенту, повноважень Президента (глави держави), глави уряду.

Вищевикладене дає підстави для загальних **висновків**:

1) державотворчі ідеї генеровані інтелектуальною елітою націоналістичного руху пройшли суттєву еволюцію, що зумовлювалося як змінами європейської геополітики, так і внутрішніми умовами боротьби. Вирізняється глибина та теоретичний рівень розробок, своєрідність, оригінальність ідей оунівців, не сліпе рецепіювання чужих ідей, а творчих підхід із врахуванням реалій національно-визвольного руху;

2) в теоретико-програмовій спадщині націоналістичного руху проблемі політичного режиму приділялася основна увага;

3) на 1939 рік пануючою була доктрина «націократичної» держави з авторитарним політичним режимом, винятковою роллю ОУН у суспільстві, запереченням загальних виборів та суспільної рівності людей [11, с. 210];

4) у воєнний період пануючою була концепція «поміркованого» демократичного політичного режиму, який

базувався на принципах багатопартійності, загальних прямих виборів, дотриманням усіх прав і свобод громадян з боку держави.

5) стосовно форми правління ОУН (б) (програма II Великого Збору ОУН 1941 р.), проглядаються риси авторитарного політичного режиму і водночас ознаки республіканської президентської форми з поділом влади на три гілки та місцевим самоврядуванням;

6) майбутня форма правління, запропонована ОУН (м) і закріплена в її програмі, за своїм змістом, з певними застереженнями, наближалася до конституційної монархії [11, с. 211];

7) повоєнні суспільно-політичні позиції обидвох середовищ ОУН зазнали змін стосовно форми правління. Запропонований устрій містив усі ознаки республіканського, проте зміни все ще залишалися половинчастими, залишаючи за державою механізми контролю за життям громадян. Найбільш адекватною, на думку дослідника А. Рибак, діячі ОУН бачили авторитарну демократію: з одного боку – з участю народу у формуванні влади, з іншого – із сильною владою. Отже проблемі політичного режиму, діячі ОУН приділяли першочергову увагу, тоді як питання конкретної форми правління не було принциповим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX-початок XX) / О. П. Реєнт. Інститут історії НАН України. – К., 2003. – С. 7.
2. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р. Збірка документів. Вид-ня ЗЧ ОУН, 1955. – С. 48–57.
3. Мороз В. Місце самоврядування в діяльності ОУН / В. Мороз. Самоврядування та самоорганізація територіальних громад. Мат-ли наук.-практ. конф. 24-25 червня 1999 р. – Львів, 1999. – С. 29.
4. Штикало Д. Новітні дані / Д. Штикало // Студентських шлях. – 1932. – Ч. 11–12. – С. 256.
5. Кентій А. Збройний чин українських націоналістів / А. Кентій. – К.: Знання, 2003. – С. 256.
6. Патриляк І. Державне будівництво в планах ОУН (травень 1941 року) / І. Патриляк // Київська старовина. – 2003. – № 2. – С. 90, 91.
7. Трохимович В. Державотворчі ідеї Проводу ОУН в Україні (1940-1950) / В. Трохимович // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2007. – Збірник 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. – С. 301–302, 308, 310, 311.
8. Уточнення і доповнення до програмових постанов Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН (1950) // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р.: збірка документів. Вид-ня ЗЧ ОУН, 1955. – С. 99–112.
9. Дичковська Г. Світоглядні концепції Петра Полтави / Г. Дичковська // Визвольний шлях. – 1995. – № 8. – С. 981.
10. Роз'яснення Проводу Організації українських націоналістів на Українських Землях в деяких ідеологічних, програмових і політичних питаннях (1950) // Сурма. – 1950. – Ч. 25. – С. 10–12.
11. Рибак А. І. Концепція української держави в ідеології ОУН (1939-й-1950-ті роки): дис...канд. політ. наук: 23.00.01 / Національний ун-т «Острозька академія». – Острог, 2007. – С. 210, 211.
12. П. П. За тип організованої демократії в майбутній незалежній українській державі // Галузевий державний архів Служби Безпеки України (далі – ГДА СБ України). – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 11. – Арк. 274–285.
13. Шлях перемоги. – 2006. – 18 жовтня. – С. 2.

УДК 321.01

ФОРМА ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ FORM OF STATE AND ITS ELEMENTS: MODERN APPROACHES TO LEARNING

Шакірзянова І.В.,

викладач

Політико-правового коледжу «АЛСКО»

Стаття присвячена з'ясуванню поняття, ролі та значення форми держави як організації державної влади у єдності трьох її елементів: форми правління, форми державного устрою та політичного режиму, що дає можливість визначати характер існування і напрями розвитку держави, властивості її устрою, правління та режиму.

Автором зроблений аналіз існуючих в юридичній літературі поглядів та думок вчених, щодо визначення поняття форми держави, а також ролі кожного з її елементів, дана оцінка ролі політичного режиму, як елементу форми держави.

Ключові слова: форма держави, складові елементи форми держави: форма правління, форма державного устрою, політичний режим.

Статья посвящена выяснению понятия, роли и значения формы государства как организации государственной власти в единстве трех ее элементов: формы правления, формы государственного строя и политического режима, который дает возможность определять характер существования и направления развития государства, свойства ее строя, правления и режима.

Автором сделан анализ существующих в юридической литературе взглядов и мнений ученых, относительно определения понятия формы государства, а также роли, каждого из ее элементов, дана оценка роли политического режима, как элемента формы государства.

Ключевые слова: форма государства, составные элементы формы государства: форма правления, форма государственного строя, политический режим.

The article is devoted to identification of the concept, role and importance of the state form, as the organization of the state power in the unity of its three elements, namely: form of government, forms of polity and political system, that provides ability to determine the nature of existence and direction of development of the state, specifics of its structure, governance and regime.

The author conducted analysis of scientific views and opinions existing in the legal literature regarding definition of state forms, as well as each of its elements, assess the role of political regime, as an element of state forms.

Key words: form of state, elements of state form: form of governance, form of polity, political regime.

Вивчення та наукове пізнання загальних і специфічних ознак та процесів виникнення і розвитку державно-правових явищ дозволяють одержати, оновити та поглибити

узагальнені знання про державу і право, а також виробити наукові рекомендації по вдосконаленню їх службової ролі в сучасному суспільному житті та запропонувати висно-